

ЖЕЉКО БЈЕЛАЈАЦ*

Правни факултет за привреду и правосуђе
Нови Сад

АЛЕКСАНДАР М. ФИЛИПОВИЋ**

Факултет за економију и инжењерски менаџмент
Нови Сад

УДК 351.77:351.78

Оригиналан научни рад

Примљен: 20.08.2020

Одобрен: 10.09.2020

Страна: 09-23

ПАНДЕМИЈА COVID-19 – БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВИ, РИЗИЦИ И ПРЕТЊЕ

Сажетак: Пандемија COVID-19 је разобличила све недостатке глобалног, али и националних друштава. Светом је завладала несигурност, изолованост и конфузија, које последично носе специфичне безбедносне изазове, са каквом комбинацијом свет се раније није сусретао. Неки од тих изазова су последица саме пандемије, али други део изазова настао је као последица реакција држава и измена у начину свакодневног функционисања појединца. Пандемија COVID-19 негативно се одразила на сваки сегмент друштва. Због затварања и изолације постоје наговештаји велике економске кризе која би и сама по себи била проблем, а може се догодити да до ње дође а да здравствена криза још увек не прође. Са друге стране, дошло је и до медијске дисфункције, у смислу да је наступила поплава нетачних информација, контроверзи и конфузије, што уз премало тачних и релевантних информација доводи како до несналажења појединца у ионако компликованој ситуацији, тако и до кризе ауторитета и кредибилитета у јавној комуникацији. Чињеница да се сусрећемо са догађајем магнитуде тешко поредиве са било којим преседаном из прошлости може да оправда одређени степен несналажења у пандемији, али остаје упитно због чега друштво, глобално и локално, у доба оваквог развика и сваковрских достигнућа није могло да реагује боље, макар у смислу да спречи да измењена свакодневица не прерасте у измењену реалност и начин живота. Уколико се то догоди, то ће донети нове изазове, ризике и претње, од којих неке вероватно још увек не можемо предвидети, јер се ради о догађају без преседана, али и о догађају који још увек није окончан.

Кључне речи: COVID-19, пандемија, безбедност, глобално друштво, економија, медији, безбедносна култура

Увод

Пандемија болести COVID-19, њена распрострањеност, далекосежност и ефекти представљају истовремено и шок и отрежњење за човечанство и његове системе. Још од пандемије инфлуенце типа Х1Н1 пре готово 100 година

* zdjbjelajac@gmail.com

** sasha.filipovic@gmail.com

свет се није сусрео са тако вишезначно девастирајућом пандемијом, али док је пандемија тзв. „шпанског грипа” свет задесила након катастрофе која је била Први светски рат, она је само додатно опустошила већ уништене државе, друштва и економије, иако је смртност од те болести била застрашујућа. Актуелна пандемија је дошла као већи шок за како глобални тако и локалне друштвене системе и на изванредан начин оголила недостатке тих друштава. Практично на првом озбиљнијем тесту глобализовано савремено друштво је спектакуларно пало, а пун спектар и обим последица још увек није могуће сагледати у целисти, јер говоримо о догађају који још није окончан.

Пре него што је COVID-19 узео маха, све је деловало добро и стабилно. Са изузетком неколико локалних ратова, свет је био у релативном миру. У идеолошком смислу такође, јер су номиналне идеолошке разлике превазиђене због економских интереса. Економија је била стабилна и, са изузетком финансијских криза и рецесија које су природна појава и фаза економског раста, њен укупни глобални обим је растао, а са њим и животни стандард грађана. Развој информационо-комуникационих технологија је изменио лице свакодневног живота, и омогућио људима удобност и приступ великом броју садржаја. Та миграција у дигитално је донела информације сваке врсте буквално у шаке сваког појединца који поседује мобилни телефон, и чинило се како је човечанство толико информисано, умрежено и напредно да је у стању да на сваки изазов, од локалног до глобалног, може да се одговори са релативном лакоћом. А онда, осам месеци од првих случајева пнеумоније непознате етиологије забележених у Вухану, Кина, данас имамо ситуацију да је у свету вирусом корона заражено преко 18 милиона људи, док је преко 689 хиљада људи преминуло¹, економије су готово стале, као и сви други аспекти људског живота који укључују окупљање људи на истом месту, а људи су у складу са својом социјалном природом по правилу друштвене системе и њихове елементе и градили на принципу колективизма и окупљања. За изузетком дигиталног и ИКТ, скоро сваки други аспект је или замрзнут или измењен, и такво угрожавање многобројних различитих елемената људске безбедности оставља тешке последице на ментално здравље људи. А пандемија COVID-19 је одузела осећај безбедности безмало сваком појединцу на свету, а њен крај се још увек не назире.

Упркос чињеници да вирус који изазива COVID-19 није ни највирулентнији ни најлеталнији вирус са којим се човечанство до сада сусретало, поставља се питање због чега је ова пандемија толико паралисала и трансформисала свет какав знамо. Циљ овог рада је да истражи различите друштвене аспекте, корелативности и каузалитете који су у комбинацији са биолошким и медицинским особинама и карактеристикама вируса и болести довели до ситуације са којом се суочавамо данас, и која ће потенцијално дефинисати начин живота, рада, образовања, социјализације, окупљања, кретања, путовања, и многих других елемената у будућности. Са друге стране, поред угрожене индивидуал-

¹ Johns Hopkins University Coronavirus Resource Center, <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>, 03/08/20

не безбедности грађана, реакције и мере које су уведене у готово свим државама су по својој рестриктивној природи негативно утицале на ниво људских права и слобода, што је мултипликовало вишесмислени осећај небезбедности, и као резултат дало изузетно неповољно психолошко стање појединаца, што је предмет бројних истраживања у свету, која се фокусирају и на физичке аспекте везане за COVID-19, али у једнакој или већој мери и на психолошке аспекте, што је и логично, јер пандемија ће проћи, али ће последице, од којих су неке дуготрајне, остати. Стога, оно што је важно за даља истраживања јесте управо идентификовати читаву гаму последица пандемије, јер сасвим сигурно добар део тих последица у овом тренутку не можемо да предвидимо.

COVID-19 као парадигма (не)контролисаног хаоса

У првим информацијама о новом коронавирусу и болести COVID-19 ништа није указивало да ће то бити фактор који ће читав свет гурнути у незапамћени хаос. На почетку, кинески лекари у граду Вухан су код одређеног броја пацијената приметили необичну упалу плућа, којој у самом старту нису могли да утврде порекло. Када је Ли Венлианг, офталмолог у Централној болници у Вухану, у једној затвореној чет групи са својим колегама поделио сумњу да је узрочник те пнеумоније вирус који јако личи на вирус САРС, неколико дана касније био је приведен у полицијску станицу где је испитиван због „давања лажних коментара на интернету”, укорен и цензурисан². Након тога, он је враћен на посао, али је неколико дана касније и он сам заражен коронавирусом, нажалост, летално. Ли је умро више од месец дана пошто је у Вухану први пут дигао узбуну због вируса који личи на САРС. Он је био међу осам лекара које је казнила полиција Вухана због “ширења гласина”³. Дакле, стиче се утисак да је Кина од самог почетка строго контролисала информације о вирусу и болести, што је један од фактора који је допринео спорој и неадекватној реакцији остатка света. Кина је реаговала тако што је ставила читаву провинцију Хубеј, у којој се налази и град Вухан, у санитарни кордон почев од 23. јануара 2020. Ипак, од појаве првих случајева нове болести до затварања ове провинције прошло је готово месец дана, а за то време болест се несметано ширила. Према једном истраживању у ком су коришћени подаци о авио саобраћају из периода јануар-март 2018. године из Вухана ка другим дестинацијама да би се дошло до модела ширења болести, дошло се до закључка да су Бангкок, Хонг Конг, Токио, Тајпеј, Пукет и Сеул градови са највише путника из Вухана. Обим путовања био је од 41,080 путника из Вухана за Бангкок, до 13,727 путника за Сеул⁴. Истраживачи су у овом тексту напоменули да у том тренутку, према њиховом знању, нису постојала ограничења у путовању у или

² Željko Bjelajac, Aleksandar Filipović (2020): “Lack of Security Culture in Facing the COVID-19 Pandemic”, *The Culture of Polis*, Year XVII (2020), No. 42, 383-399

³ ibid

⁴ Isaac I Bogoch et al. (2020): “Pneumonia of unknown aetiology in Wuhan, China: potential for international spread via commercial air travel”, *Journal of Travel Medicine*, Vol. 27, Issue 2, 2020, <https://doi.org/10.1093/jtm/taaa008>

из Вухана, а истраживање је објављено пре него што је Вухан стављен у карантин (рад је објављен 14. јануара 2020. онлајн). Са закључцима овог истраживања поклапа се и чињеница да је први забележени случај COVID-19 ван Кине био на Тајланду 8. јануара 2020 код путника из Вухана, а Светска здравствена организација је ову информацију поделила у саопштењу од 13. јануара 2020⁵. Отежавајући фактор је била и Кинеска нова година, која је почела 25. јануара, а која је повод за највећи број путовања и прослава у најмногљуднијој земљи на свету, па иако су рестриктивне мере у Кини уведене релативно брзо, велики број грађана је успео да отпутује ван граница Кине у времену између појаве болести и забране саобраћаја, што је помогло да се случајеви инфекције новим корона вирусом појаве и у другим државама, и напослетку болест се раширила по целој планети. Сакривање информација, непотврђене информације, мноштво дезинформација, немогућност идентификовања „нултог пацијента” и опречне теорије о пореклу вируса и иницијалној трансмисији на човека, као и о самим особинама болести коју вирус изазива допринеле су разарању уређености друштвених система, другим речима, стварању хаоса.

Светска здравствена организација (СЗО), као кровна организација за бригу о глобалном јавном здрављу, представља својеврсну ултимативну линију одбране од хаоса у домену јавног здравља. Ипак, стиче се утисак да СЗО није успела да обави ту своју функцију на најбољи могући начин, и да чак и да није помогла стварању хаоса, није урадила довољно да се тај хаос спречи или умањи. Проблем са новим вирусом је настао када се испоставило да СЗО нема, не најбоље или коначно, већ нема никакво решење за, у том моменту, епидемију, и да према томе није оправдала своје постојање и своју примарну функцију. Немајући сопствену верификовану доктрину која би уважавала економске, културне, социјалне и цивилизацијске особености великог броја различитих земаља које јесу или би могле да буду погођене болешћу, СЗО је као превентиву и процедуру за поступање у време пандемије прихватила неверификоване кинеске процедуре, иако је од почека било другачијих мишљења, па и отпора драстичним мерама које су диктирале кинеске процедуре⁶. Касније је СЗО лутала и у препорученом моделу мера и односу према мерама које одређене државе примењују, као што је Шведска, коју је СЗО најпре критиковала због релаксираног приступа, да би је касније хвалила. Ипак, треба рећи да је ово ситуација која нема преседана, која је затекла неспремном готово читаву планету, па је тако и СЗО морала да реагује „у ходу” и отуда и недоследности и противречности. Притом, засебно и много важније питање је да ли државе или наднационалне организације смеју да дозволе да буду неспремне за било коју ситуацију, ма колико постојала мала вероватноћа да се она деси?

Мере које су различите државе уводиле варирале су у великој мери. Такође, тренутак у коме су уведене мере је имао дефинишући ефекат на ефикас-

⁵ World Health Organization (2020): “WHO statement on novel coronavirus in Thailand”, January 13th, 2020, <https://www.who.int/news-room/detail/13-01-2020-who-statement-on-novel-coronavirus-in-thailand>, 25/07/20

⁶ Željko Bjelajac, Aleksandar Filipović (2020): “Lack of Security Culture in Facing the COVID-19 Pandemic”, *The Culture of Polis*, Year XVII (2020), No. 42, 383-399

ност борбе одређене државе са епидемијом COVID-19. Кина је реаговала изузетно оштрим рестриктивним мерама. Уз строги карантин, спровођене су и друге мере, попут електронског надзора, па чак и заваривања врата на зградама да би грађани били и физички спречени да излазе, што је отворило бројна питања везана за људска права. Међутим, када је пандемија узела маха, бројне земље су следиле кинески модел, укључујући Србију која је у координацији са кинеским експертима увела веома стриктне превентивне мере. Са друге стране, Јужна Кореја која је међу првим државама после Кине дошла под удар епидемије није уводила изолацију осим за заражене и њихове непосредне контакте, а масовним тестирањима успели су да идентификују носиоце и спрече неконтролисано ширење, те се тако пример Јужне Кореје наводи као један од најуспешнијих у борби против пандемије COVID-19⁷. Шведска је заузела јединствени приступ тако што није имплементирала стриктна затварања, већ је апеловала на личну одговорност. Шведска стратегија борбе против COVID-19 је до сада донела занимљив резултат: благе забране комбиноване са добровољним мерама могу да дају резултате веома сличне касно уведеним стриктним забранама. Ипак, оваква политика изазива веће оптерећење здравственог система и већу смртност у поређењу са раном стриктном контролом, а притом зависи од воље појединаца у дужем временском периоду⁸. Са друге стране, шведска економија је наставила да ради, иако у донекле смањеном обиму и свакако не без губитака. Са друге стране, имамо државе у којима је након попуштања или укидања рестриктивних мера уведених у првим данима пандемије дошло до наглог повећања броја заражених, који је чак и премашивао најгоре дане током рестриктивних мера.

Пролонгиране рестриктивне мере и присуство заразне болести негативно се одражавају и на стање појединаца, породице, мањих и већих друштвених заједница. Када бисмо могли да изолујемо једну чињеницу и измеримо њен ефекат, дошли бисмо до закључка да је вероватно довољно да сваког дана путем готово свих медија људи добијају информације колико је људи умрло током јучерашњег дана. Таква врста извештавања карактеристична је за ратна стања – у мирнодопским условима број умрлих се генерално никада не саопштава. Међутим, у тренутној ситуацији број умрлих од COVID-19 не само да се саопштава свакодневно, већ је људима постало врло важно да знају колико је новозаражених и умрлих од COVID-19. Јавност свакако мора да буде информисана и о томе, и то јесте информација од јавног значаја, нарочито у условима епидемије заразне болести, али само њено саопштавање иницијално чини свакодневицу појединаца измењеном. COVID-19 је доминантна тема како у јавном, тако и у мноштву приватних дискурса, а различити медицински стручњаци доминирају редистрибуираним медијским простором. Многи људи раде од куће, што доводи до измењене дневне рутине у функционисању како

⁷ Željko Bjelajac, Aleksandar Filipović (2020): “Lack of Security Culture in Facing the COVID-19 Pandemic”, *The Culture of Polis*, Year XVII (2020), No. 42, 383-399

⁸ Shina C L Kamerlin, Peter M Kasson, (2020): “Managing COVID-19 spread with voluntary public-health measures: Sweden as a case study for pandemic control”, *Clinical Infectious Diseases*, ciaa864, published online July 1st, 2020, <https://doi.org/10.1093/cid/ciaa864>

појединца, тако и његове породице. Поред одраслих, код куће су и деца, јер је читав образовни систем измештен на телевизију и интернет. Социјализација као део свакодневног живота је заустављена, како мерама заштите од болести, тако и страхом од другог људског бића као потенцијалног преносиоца болести. А када се на тај свеукупни осећај измењене реалности дода и суспендовање основних људских права, као што је право на слободу кретања, кроз примену рестриктивних мера за спречавање ширења заразне болести, добија се изузетно комплексно и крхко психолошко стање код многих појединаца, а последично и њихових породица и даљих друштвених заједница. Уз несумњив и оправдан страх и забринутост за здравље и добробит својих ближњих који изазива, пандемија COVID-19 представља својеврсан пролонгирани трауматични догађај чије ће последице тек сагледавати када се догађај оконча.

Пандемија COVID-19 се по свој прилици неће окончати док се не пронађе делотворна вакцина, уз делотворну фармаколошку терапију за оне који ипак оболе. У овом тренутку у раној фази развоја је око 140 различитих вакцина, док је њих двадесетак у фази тестирања на људима у оквиру клиничких испитивања, и процењује се да ће вакцина бити широко доступна средином 2021. године⁹. То би било фантастично научно достигнуће, али брзина којом би се до вакцине дошло отвара бројна питања. Та питања су углавном везана за безбедност и ефикасност вакцине, и стварају сумњу у поштовање свих стандардних процедура везаних за развој једне вакцине. Специфичност COVID-19 у односу на друге пандемије је што равноправно погађа све слојеве друштва, све континенте и државе, а уз то има и онеспособљавајући ефекат на економију због начина трансмисије који је најнефикаснији када се велики број људи налази у затвореном простору, или било где другде где није могуће направити дистанцу од два метра. Огромни губици са којима се суочавају државе и предузећа, а последично и појединци, ствара притисак да се COVID-19 стави под контролу, и иако тај притисак у одређеној мери осећају сви, немају сви подједнаку битну улогу у савладавању ове болести, и фармацеутска индустрија и лабораторије су под изузетно великим притиском различитих фактора од држава, привреде и конкуренције, до интерних психолошких фактора притиска који су саставни део процеса у коме покушавате да први на свету дођете до научног открића за које је заинтересован читав свет. Проналазак вакцине би несумњиво учинио да свет поново крене да се креће пуном брзином, али убрзавање тог процеса не би смело да се одрази на квалитет и безбедност финалног производа као последица пребрзог проглашења проналаска.

Стара изрека каже да је истина прва жртва сваког рата. У ситуацији када већина људске популације поседује уређај који може да им омогући масовно комуницирање преко софтверских онлајн платформи, информација никада није било више, али ни њихов кредибилитет никада није био упитнији. Чини се као да се подједнако у све верује и у све сумња, и овај информациони парадокс доводи до велике конфузије, и самим тим омогућава онима којима је то у

⁹ James Gallagher (2020): "Coronavirus vaccine: When will we have one?", *BBC News*, July 21st 2020, <https://www.bbc.com/news/health-51665497>, 01/08/20

интересу да манипулишу и обликују перцепцију и однос према некој појави фреквенцијом и садржајем информативних порука које пласирају. С тим у вези, унапређена комуникација, која је и разлог постојања и важности информационо-комуникационих технологија, није омогућила правовремено, истинито и свеобухватно информисање грађана да би они били у стању да се свесно и рационално припреме и прилагоде новонасталој кризној ситуацији. Један од фактора који су утицали на то било је и непознавање вируса као новог, а у интересу брзог информисања, прве анализе и предикције су прављене аналогијом са другим, познатим сојевима коронавируса, као и са кореспондирајућим болестима, попут бактеријске упале плућа или тежих облика грипа. Имајући у виду хиперзасићеност најразличитијим информацијама дисеминованих преко друштвених медија, ни каснији научно верификовани закључци истраживача нису успели да превазиђу шум коју је та хиперзасићеност информацијама створила. Ни сама научна заједница није дошла до јединственог одговора на бројна питања о новом коронавирусу, док су неки еминентни научници износили сензационалистичке ставове о пореклу и особинама вируса у медијима. Све то је довело до велике кризе кредибилитета у јавном дискурсу, што може да има вишеслојне негативне последице. Уколико појединац изгуби поверење у систем, у овом случају систем информисања који је један од стубова друштва, он се окреће самом себи, тако што тражи и конзумира информативне садржаје према сопственим тенденцијама, систему вредности и постојећим уверењима и склоностима ка одређеном погледу на свет. То онда води ка даљој конфузији и дезинформисању, чија је штетност јасна сама по себи. На другом нивоу, криза кредибилитета у јавном дискурсу на глобалном нивоу проузрокује вакуум ауторитета, које неће бити могуће успоставити пре него што се критеријуми поверења јавног комуницирања дефинишу изнова. До тада, људи ће или прихватити информације којима су свакодневно засути без менталног процесирања, или ће сумњати у сваку информацију док је лично не верификују. То отвара простор безбедносним ризицима у смислу манипулације информацијама у циљу остваривања националних или комерцијалних интереса које би биле специфично скројене да допру до сваког типа конзумента, што није случај без преседана, али би у оваквој ситуацији имао далекосежније последице.

COVID-19 је зауставио велики број јако профитабилних грана људског привређивања, што је резултирало у масовном отпуштању запослених. Државе које највећи део свог БДП зарађују од туризма суочавају се са огромним губицима и угроженом егзистенцијом великог броја становника. Превелик број различитих грана привреде је престао да послује, или послује у значајно смањеном обиму, од туризма, међудржавног путничког саобраћаја, угоститељства, али и спорта, концертних делатности, представљачких и драмских уметности. Као последица ограниченог кретања људи и епидемиолошких мера пала је и потражња за фосилним горивима, што је довело до пада цене нафте, а смањени саобраћај одразиће се и на аутомобилску и на авио-индустрију. Они којима природа посла који обављају дозвољава да раде од куће то чине већ неколико месеци, чиме је остварена корпоративна тенденција да њихови запослени раде од куће а не из канцеларија, што са једне стране смањује трошкове, а са друге

продужава радно време, јер је раширена пракса да запослени који раде од куће буду расположиви својим надређенима током знатно дужег времена од уобичајених 40 сати недељно. Бројне државе су обезбедиле финансијску помоћ својим грађанима и фискалне олакшице и помоћ привреди, али такви механизми су у принципу или једнократни или временски ограничени, јер је чињеница да ни најбогатије земље света не могу да издржавају своју привреду дуже од неколико месеци. Пандемија већ траје дуго, фискална година је уз њу и почела, а није искључено да и следећа фискална година почне пре него што се COVID-19 стави под контролу, што је ситуација без преседана за глобалну економију устројену на начин на који је она устројена данас. То отвара могућност за генезу угрожавања најелементарније категорије личне безбедности – безбедности егзистенције.

Стављање у контекст коронавируса као биолошког оружја

Људска безбедност је релативно нова парадигма за приступ проблему безбедности. У поређењу са традиционалним концептима безбедности који почивају на територијалном интегритету и суверенитету државе, људска безбедност заснива се на томе да је безбедност сваког појединца есенцијална за стварање мирних и стабилних друштава. Ова безбедност појединца је вишеструко узрокована и зависи од међусобне повезаности већег броја различитих феномена. Основна намера иницијатива, односно покрета са темом људске безбедности је да штити појединце и групе од низа грубих и дубоких повреда које утичу на њихову способност да воде живот прихватљивог квалитета. Дакле, људска безбедност се фокусира на утврђивање и спречавање ризика који прете појединцима или групама како у физичком, материјалном тако и у психолошком смислу¹⁰. С тим у вези, пандемија COVID-19 довела је до темељног угрожавања те базичне и незамењиве категорије безбедности. Уопштено речено, идеја људске безбедности односи се на најшири оквир заштите људског живота од свих потенцијалних облика његовог радикалног угрожавања. Ова идеја претендује да сви друштвени актери остварују своје друштвене улоге, на начин да приликом планирања својих активности воде рачуна да фундаменталне компоненте људске безбедности ни на који начин не буду угрожене¹¹. Међутим, те компоненте људске безбедности су угрожене, како самом природом пандемије, тако и начином остваривања друштвених функција од стране друштвених актера, које су ограничавањем слобода и права грађана као последицом увођења рестриктивних мера за борбу против епидемије заразне болести прекршиле те постулате.

Прегледом постојеће литературе о начинима угрожавања људске безбедности, можемо да приметимо да су као неке од главних претњи по њу сиро-

¹⁰ Željko Bjelajac (2017) „Ljudska bezbednost sagledana kroz prizmu ljudskih prava i savremenih pretnji“, *Kultura Polisa*, god. XIV (2017), br. 33, 139-154

¹¹ Željko Bjelajac (2017) „Ljudska bezbednost sagledana kroz prizmu ljudskih prava i savremenih pretnji“, *Kultura Polisa*, god. XIV (2017), br. 33, 139-154

маштво, незапосленост, економска несигурност, недостатак квалитетне воде и хране, смртоносне инфективне болести, недостатак приступа основној здравственој заштити, деградација животне средине, природне катастрофе, насиље, криминал, тероризам, међуетничке, верске и друге тензије, политичка репресија, кршења људских права итд.¹². Из овога можемо да приметимо да у овом тренутку само са овог кратког списка имамо неколико присутних претњи које делују комбиновано, док су неке, попут деградације животне средине и неких других, присутне и без пандемије. Уз пандемију смртоносне инфективне болести имамо и економску несигурност, незапосленост, потенцијално сиромаштво, кршење људских права а због обима ширења заразне болести имамо и претњу недостатка приступа здравственој заштити, јер су готово сви капацитети здравствене заштите подређени борби против пандемије.

И док је пре избијања пандемије COVID-19 фокус јасно стајао на претњама везаним за нуклеарну и еколошку безбедност, као и на безбедност од терористичких и сајбер напада, ова заразна болест доводи биолошку безбедност на централно место. Иако овај термин има више значења, биолошка безбедност се разматра као стање заштићености људи, домаћих животиња и биљака, околне природне средине од опасности коју су изазвале ванредне ситуације, и усмерена је ка праћењу санитарно-хигијенских и санитарно-епидемиолошких болести¹³. Биолошка безбедност такође обухвата спречавање злоупотребе (крађе) биолошких материјала (опасних патогена и токсина) из истраживачких лабораторија и њихову употребу у терористичке сврхе¹⁴. Од тренутка када се нови коронавирус појавио, кренуле су и различите теорије о његовом пореклу. И док постоји научни консензус да је овај вирус зооноски, односно да на њему није било икакве људске интервенције, постоји оправдана забринутост да би неки следећи вирус, можда знатно вирулентнији и леталнији, могао да буде или створен или адаптиран да представља биолошко оружје, и опасност од употребе таквог оружја није искључиво везана за терористичке организације, већ и за државе које би такво биолошко оружје развиле. Биолошко оружје су токсични материјали које производе патогени организми, живи микроорганизми или генетским инжењерингом створени микроорганизми који се користе да би остварили штетан утицај на биолошке процесе организма домаћина. Оно има потенцијал да постигне значајно већи ниво масовног уништења од било ког конвенционалног оружја¹⁵. Са друге стране, људско друштво је устројено тако да постоје одговарајуће друштвене организације у складу са функцијама које то друштво треба да обавља. Као одговор на појаве угрожавања имамо стварање одговарајућих заштитних система у виду организованих система безбедности, као што је безбедносно-обавештајни систем, који преду-

¹² Željko Bjelajac, (2018): „Fenomenološki i etiološki aspekti ugrožavanja bezbednosti“, *Kultura polisa*, god. XV (2018), br. 36, 387-404

¹³ Željko Bjelajac (2017): *Bezbednosna kultura – umeće življenja*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad, str. 155

¹⁴ Ibid, 156

¹⁵ K.M.K. Masthan et al. (2012): “Virus as a biological weapon”, *International Research Journal of Microbiology*, vol. 2(6), 237-239

зимају одговарајуће мере за њихово отклањање¹⁶. Међутим, за разлику од већине других претњи, на изненадну биолошку агресију непознатим патогеном реалистично је да једино агресори буду спремни, што само по себи наговештава погубне последице по све друге. Таква суморна пројекција постаје још суморнија уз искуство које имамо са немогућношћу стављања под контролу пандемије COVID-19 и хаосом који је пандемија изазвала, те се поставља питање да ли нас ишта штити од таквог сценарија? Ипак, овај трагични догађај има и своју снажну поучну димензију. Ако претпоставимо да је лоша реакција на пандемију COVID-19 последица одсуства учења на сличним догађајима мањег интензитета, онда би требало да магнитуда и далекосежност ове пандемије учини да како појединац, тако и релевантни друштвени системи и државе науче важне лекције у домену заштите од угрожавања безбедности сваке врсте – од људске до глобалне.

Пандемија COVID-19 и дехуманизација савременог друштва

Концептуално, савремено друштво би требало да буде солидарно и хумано. Сви процеси који су се одигравали претходних деценија имали су циљ да уклоне границе, разлике и дистанцу међу људима, а када се такве баријере уклоне, људи су у бољој ситуацији како да помогну једни другима, тако и да изграде боље друштво. У супротном, поставља се питање шта су интеграција, умрежавање и глобализација донели? Са једне стране, одговор је јасан и нема потребе за рашчлањивањем и набрајањем бенефита које глобално друштво пружа. Али, уколико сви ти бенефити у свом збиру немају боље и хуманије друштво, онда у ситуацији велике кризе и само друштво, и његови елементи и процеси постају огољени, и сама дехуманизација, која је у редовним приликама маскирана различитим садржајима и дистракцијама који заокупљују пажњу постаје јасно видљива. Ипак, савремено друштво није дехуманизовано пандемијом COVID-19. За почетак, имамо древну латинску изреку *homo homini lupus est*, која нам говори да се од освита цивилизације људи понашају нечовечно према другима. Једноставно, један део разлога за то налази се у људској природи. Са друге стране, трансформације друштва кроз историју имале су за циљ прогрес, и обратно. Тај прогрес, нажалост, ни у његовој најновијој фази, није донео значајно боље друштво у смислу односа према човеку. То је помало парадоксално, јер је свет толико напредовао да су главна друштвена питања подизање нивоа поштовања људских права и права угрожених група, и чинило се да ће експлоатација сваке врсте постати прошлост, односно, да ће бити третирана као нешто изузетно лоше, а чак и да у редовним околностима не буде тако, да ће тако бити у ситуацији када је свет колективно изложен великом проблему који се не може решити индивидуално, као што је пандемија COVID-19.

¹⁶ Željko Bjelajac (2017): „Prevencija pojava ugrožavanja bezbednosti sa osvrtom na obaveštajne i bezbednosne službe kao nosioce funkcija bezbednosti“, *Kultura polisa*, posebno izdanje, 9-20

И пре пандемије савремено друштво је ушло у процес деградације, који се одвија паралелно са процесом свеукупног прогреса. Корелативност деградације савременог друштва са дехуманизацијом коју је у први план ставила пандемија огледа се у природи те деградације. Деградација друштва је пад система моралних норми које се поштују, односно, боље речено, које би требало да се поштују у једном друштву. Друштвена заједница која у свом фокусу нема императив поштовања породице, културе, образовања, уметности, спорта и других, општеприхваћених вредности трпи константну деградацију¹⁷. Како је питање деградације друштва директно везано са моралом и етиком, који су људске творевине, онда треба додати да се императив поштовања мора проширити и на поштовање сваког појединца као иницијалног чиниоца друштва, без ког нема ни породице, ни културе, нити било које друге општеприхваћене друштвене вредности. Данашњи напредак направљен у области науке и технологије, може се рећи и револуционарне домете техничког прогреса. Електронски медији, свеопшта компјутеризација, мобилни телефони, музика, саобраћај, и многе друге техничке погодности, створене „наводно” да олакшају живот и рад савременом човеку, не само да представљају ту отуђеност као специфичну категорију, која се одгаја и прима у човеку „новог доба”, него га усмеравају и присиљавају да се према другим људима не односи као према личностима¹⁸. Такав однос је дошао до изражаја током пандемије COVID-19, управо у тренутку када је солидарност међу људима морала да буде на највишем нивоу до сада, јер нас је ова заразна болест погодила све подједнако, и на исти начин. Међутим, од првог дана и појаве благе панике имали смо ситуацију паничне куповине и прављења залиха, што је директан израз небриге за другог човека и апсолутног приоритета задовољавања само сопствених потреба. Овај пример је илустративан јер резултира парадоксом – уколико једна особа купи сва дезинфекциона средства и не остави ништа за друге, она тиме директно повећава ризик да буде заражена јер нико око ње неће моћи да обави дезинфекцију, па се концентрација вируса експоненцијално повећава буквално свуда око те особе. Сличних примера и аналогија је пуно, али свима су заједничке или брига искључиво за себе, или жеља за профитирањем од кризне ситуације. И да поновимо, тога је било откад постоји цивилизација, али која је поента прогреса уколико после неколико хиљада година континуираног развоја, и даље у људском и моралном смислу нисмо довољно одмакли од људи из тих древних заједница и цивилизација? То даје изузетно неоптимистичне прогнозе о људској солидарности у случају још већег изазова него што је COVID-19, а готово са сигурношћу можемо да претпоставимо да ће их бити, исто као што су на могућу пандемију различити стручњаци упозоравали годинама уназад.

¹⁷ Željko Bjelajac, Aleksandar Filipović (2018): „Uticaj masovnih medija na degradaciju savremenog društva”, u: Uticaj masovnih medija na degradaciju savremenog društva, ur. Željko Bjelajac i Aleksandar Filipović, posebno izdanje, *Kultura polisa*, 9-21

¹⁸ Željko Bjelajac (2014): „Alijenacija čoveka u eri naučnotehnološkog razvoja i globalizacije kao uzrok porasta i raznolikosti organizovanog kriminala“, *Kultura polisa*, god. XI (2014), br. 25, 385-396

Дискусија

COVID-19 је разобличио све слабости и недостатке глобалног друштва, и његов нехумани карактер. Пре него што се болест раширила и угрозила готово све државе и све друштвене слојеве, истраживачки фокус у смислу безбедности и безбедносне културе био је на другим ризицима и потенцијалним претњама. Одједном, страх од нуклеарног холокауста као највише девастирајуће форме потенцијалног глобалног рата је нестао, као и страх од рата, јер су све потенцијалне стране у једном таквом сукобу суочене са невидљивим противником који не познаје границе, идеологије, који се не може уништити оружјем, и који постоји са само једним циљем – да се репродукује и проналази нове организме-домаћине. Међутим, ни у таквој ситуацији човечанство се није нити ујединило, нити заузело јединствен став као одговор на тај изазов. Испоставило се да је глобално друштво, које никада пре није било толико развијено и специјализовано, страховито неспремно да се избори са њим. Светска здравствена организација је само једна у низу организација које су подбациле, али како је она кровна организација за бригу о глобалном јавном здрављу, њени пропусти су видљивији. Извор тих пропусти је у чињеници да СЗО није искористила све могућности које је имала на располагању, највише у смислу мера за сузбијање заразне болести и подешавања појединачних држава да делују на јединствен начин, који је истовремено морао бити и најоптималнији за ову конкретну болест. Без обавезујућих препорука, појединачне државе су примењивале различите мере, уз непрестано лицитирање која држава је поступила најбоље, иако је било дијаметрално супротних приступа. И сама СЗО је била нестална у својим ставовима, што је најилустративније на примеру Шведске, коју је СЗО најпре строго критиковала због релаксираних мера, да би после одређеног времена почела да хвали и препоручује тај исти модел.

Кина се прва суочила са овим вирусом и применила екстремно рестриктивне мере. Поучени њеним примером, и друге земље су кренуле да уводе оштре мере, које су најпре донеле груба кршења људских права, па чак и дискриминацију која је најстроже забрањена највишим правним актима. Одређене државе, чија политичка вођства показују аутократске тенденције су ситуацију око пандемије искористиле за учвршћивање своје власти. Милиони људи су остали без посла, а они који су успели да задрже свој посао су почели да га обављају од куће, што је специфичан психолошки изазов. Слично се догодило и у образовању. Сама латинска реч „universitas” значи „удруживање” или „заједница”, а „universitas magistrorum et scholarium” , грубо преведено, значи „заједница учитеља и ученика”. Та заједница престаје да постоји измештањем читавог образовног процеса на телевизију и интернет, и то се, опет, негативно одражава на психу како деце, тако и њихових родитеља, нарочито код оне деце која су на образовним прекретницама (први разред основне школе, пети разред основне школе, прва година средње школе, прва година факултета). Економија је претрпела велики ударац, и без обзира на то што су бројне државе доделиле пакете помоћи привреди, то су све краткорочна решења, а пандемија већ траје

дуго и не назире јој се крај, тако да треба очекивати додатне социјалне и економске проблеме како пандемија буде трајала. Додатно економско оптерећење дошло је као последица жеље људи да профитирају на несрећи, те су тако цене производа који пре почетка пандемије нису били тражени нити у широкој употреби, након иницијалне несташице, вишеструко повећане.

Табела 1. *Просечне цене заштитне опреме и дезинфекционих средстава у Србији пре и после марта 2020.*

Артикал	Цена пре марта 2020. у динарима	Цена након 15. марта 2020. у динарима
Заштитна маска	15,00	75,00
Заштитне рукавице	7,00	15,00
Етанол 70%, 1л	250,00	350,00

Извор: *процене аутора*

У табели су дате просечне цене, а у апсолутном смислу оне су се кретале од 7,00 до 25,00 динара по заштитној маски, у зависности од врсте маске и продавца, док се рукавице продавале по цени од 7,00 динара по комаду пре марта 2020., док је након 15. марта и проглашења ванредног стања њихова цена скочила и до 20 динара по комаду. На почетку ванредног стања била је несташица заштитне опреме, а приоритет свакако морају бити здравствени радници, па се након што су се маске појавиле на тржишту оне продавале за 120 динара по комаду, а забележен је и случај да је једна заштитна маска продата за чак 430 динара. Што се респиратора, не могу се наћи верификовани подаци о њиховим ценама, најпре што детаљи набавке таквих уређаја важе за пословну или државну тајну. Међутим, преовладава став да произвођачи тих уређаја нису подизали њихове цене, али да су се на тржишту појавили препродавци који би респираторе купљене директно од произвођача продавале по вишеструко увећаним ценама најбољем понуђачу у практично аукцијском процесу. Ипак, највећи број држава и здравствених установа уређаје и опрему купују директно од произвођача, па је простор за другачије пословно понашање значајно смањен. Цене есенцијалне опреме и уређаја у ванредним ситуацијама не смеју да буду подложне флукуацијама понуде и потражње, јер је логично да је потражња за њима већа, већ државе морају да интервенишу на иначе слободном тржишту и ограниче максималну цену тих производа, јер је то у најбољем интересу грађана и друштва. При томе, та цена не треба да се одређује арбитарно, већ треба да представља производ цене трошкова производње и минималне трговачке марже. Јер ако се свима у ланцу исплатило да маску у малопродаји продају за просечно петнаест динара у фебруару, онда би им исплатило да је за исти износ продају и у априлу исте године, да није људске похлепе и нехуманог односа према својим суграђанима.

Закључак

Пандемија COVID-19 истовремено је и изазов и тест за ову генерацију глобалног друштва. Искуства из прве фазе пандемије показала су сву рањивост и крхкост друштвених конструкција које су темељи наше свакодневице. Недостатак правих и превише лажних информација, у комбинацији са несналажењем локалних, националних и глобалних власти створиле су огромну конфузију код грађана и тиме омеле напоре да се пандемија брже сузбије. Неуједначеност мера у различитим државама довела је до тога да се у доба избрисаних граница оне поново успостављају и претварају у барикаде онда када је већ било касно и када се болест раширила по целом свету. И поред тога што је свакодневица измењена у вишезначном смислу, логично је претпоставити да је ово тек почетак, и да ће измењена свакодневица прерасти у измењену реалност. Догађаји такве магнитуде су ретки, али нису без преседана, у смислу да је, рецимо, терористички напад на Светски трговински центар у Њујорку изменио начин на који путујемо, али пандемија COVID-19 изменила је, и измењениће, начин на који живимо, од рада, путовања, забаве, до начина на који упознајемо друге људе и са њима развијамо блискије односе, и потребан је посебан напор постати ближи са неким уз обавезну дистанцу. Свеукупност и далекосежност последица ове пандемије одразиће се и на бројне аспекте безбедности и безбедносне културе. То посебно даје на значају подизању њеног нивоа, јер успешност одговора на пандемију, ма колико био колективни задатак, почива на личној одговорности сваког појединца. Да би појединац реаговао правилно и правовремено, он мора да на располагању има све релевантне информације да би могао да донесе правилан закључак и правилне одлуке. То би морао да буде и преферирани модел, јер у његовом одсуству, државе могу бити принуђене да донесу драконске рестриктивне мере, и тиме ограниче људска права и слободе, и тиме додатно угрозе друштвени систем и његове конструкције, који су своју крхкост јасно показали током прве фазе пандемије COVID-19.

Литература:

1. Бјелajaц, Жељко (2014): „Алијенација човека у ери научнотехнолошког развоја и глобализације као узрок пораста и разноликости организованог криминала”, *Kultura polisa*, god. XI (2014), br. 25, 385-396
2. Бјелajaц, Жељко (2017): „Лјудска безбедност сaгледана кроз призму лјудских права и савремених претњи”, *Kultura Polisa*, god. XIV (2017), br. 33, 139-154
3. Бјелajaц, Жељко (2017): „Preвeнција појава угрожавања безбедности са освртом на обавештајне и безбедносне службе као носиоце функција безбедности”, *Kultura polisa*, посебно издање, 9-20
4. Бјелajaц, Жељко (2017): *Безбедносна култура – умеће живљења*, Правни факултет за привреду и правосуде, Нови Сад, стр. 155
5. Бјелajaц, Жељко (2018): „Fеноменолошки и етиолошки аспекти угрожавања безбедности”, *Kultura polisa*, god. XV (2018), br. 36, 387-404

6. Bjelajac, Željko, Filipović, Aleksandar (2018): „Uticaj masovnih medija na degradaciju savremenog društva”, u: *Uticaj masovnih medija na degradaciju savremenog društva*, ur. Željko Bjelajac i Aleksandar Filipović, posebno izdanje, *Kultura polisa*, 9-21
7. Bjelajac, Željko, Filipović, Aleksandar (2020): “Lack of Security Culture in Facing the COVID-19 Pandemic”, *The Culture of Polis*, Year XVII (2020), No. 42, 383-399
8. Bogoch, Isaac I, Watts, Alexander, Thomas-Bachli, Andrea, Huber, Carmen, Kraemer; Moritz U. G., Khan, Kamran (2020): “Pneumonia of unknown aetiology in Wuhan, China: potential for international spread via commercial air travel”, *Journal of Travel Medicine*, Vol. 27, Issue 2, 2020, <https://doi.org/10.1093/jtm/taaa008>
9. Gallagher, James (2020): „Coronavirus vaccine: When will we have one?”, *BBC News*, July 21st 2020, <https://www.bbc.com/news/health-51665497>
10. Johns Hopkins University Coronavirus Resource Center, <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>
11. Kamerlin, Shina C L, Kasson Peter M. (2020): „Managing COVID-19 spread with voluntary public-health measures: Sweden as a case study for pandemic control”, *Clinical Infectious Diseases*, ciaa864, published online July 1st, 2020, <https://doi.org/10.1093/cid/ciaa864>
12. Masthan, K.M.K. Shanmugam, K.T, Aravindhya, Babu N and Bhattacharjee, Tathagata (2012): „Virus as a biological weapon”, *International Research Journal of Microbiology*, vol. 2(6), 237-239
13. World Health Organization (2020): „WHO statement on novel coronavirus in Thailand”, January 13th, 2020, <https://www.who.int/news-room/detail/13-01-2020-who-statement-on-novel-coronavirus-in-thailand>

COVID-19 PANDEMIC – SECURITY CHALLENGES, RISKS, AND THREATS

Summary: COVID-19 pandemic exposed all the shortcomings of global and national societies. The world was taken by insecurity, isolation, and confusion, which consequentially carry certain security challenges, in a combination the world has not previously seen. Some of these challenges are a consequence of the pandemic itself, but another part of challenges arose from the reaction of countries to the pandemic and changes in the everyday lives of individuals. COVID-19 pandemic negatively affected every segment of society. Because of closures and isolation, there are vestiges of a large economic crisis which would be a problem for itself, but it may come while the health crisis is still yet to pass. On the other side, we saw dysfunctions in media, in a sense that we had a flood of false information, controversies, and confusion, which combined with too few true and relevant information caused individuals to poorly get by in an otherwise complicated situation, as well as the crisis of authority and credibility in public discourse. The fact that we are facing an event with a magnitude hardly comparable to any precedent can in a certain measure justify poor pandemic management, but it remains questionable why society, global and local ones, in a time of such development and achievements of every kind couldn't react better, at least in a sense to prevent that changed everyday life from becoming a changed reality and the way of living. If that happens, it will bring new challenges, risks, and threats, some of which we probably cannot predict yet, because this is an unprecedented event which is still underway.

Key words: COVID-19, pandemic, security, global society, economy, media, security culture

